

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота магістра

з теми : **«ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ»**

Виконала: магістрантка спеціальності
016 Спеціальна освіта
Болотова Олена Валеріївна

Керівник: Миронова С.П.,
доктор педагогічних наук, професор

Кам'янець-Подільський - 2020 року

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З ДІТЬМИ	7
1.1. Теоретичний огляд сучасних педагогічних технологій.....	7
1.2. Характеристика нетрадиційних технологій у корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.....	19
РОЗДІЛ II. ВПРОВАДЖЕННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАКТИКУ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	29
2.1. Використання педагогічної системи М.Монтессорі у корекційно-педагогічній роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями.....	29
2.1. Методика ейдетики на уроках та корекційно-розвиткових заняттях з молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями.....	36
2.2.1. Особливості технології ейдетики у спеціальній школі.....	36
2.2.2. Методи та результати дослідження можливостей технології ейдетики.....	40
2.3. Використання нетрадиційних технологій при проведенні корекційно-розвиткових занять.....	49
2.4. Готовність вчителів до використання нетрадиційних технологій як умова підвищення ефективності навчання і корекційної роботи.....	61
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

ВСТУП

Постійне оновлення освітньої галузі є однією із глобальних проблем людства, адже від освіти залежить прогрес суспільства. Провідною нацією буде та, яка створить ефективну систему освіти, щоб максимально розвинути потенціал молоді [18; 19]. У Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» зазначається першочерговість «створення сучасного освітнього середовища, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, вчителів і батьків» [27]. У Концепції Нової української школи визначені головні недоліки сучасної школи, зокрема: несформованість в учнів достатньої життєвої компетентності і критичного мислення; недостатні вміння використовувати набуті знання для розв'язання практичних завдань, аналізу нестандартних ситуацій; неврахування під час формування змісту освіти індивідуальних особливостей школяра, його життєвих планів [27].

У рамках існуючої системи освіти активність особистості у самостійній організації власної пізнавальної діяльності та поведінки є досить низькою. В свою чергу, абсолютною умовою успішного розвитку особистості є саме виявлення самостійності у всіх сферах життєдіяльності. Сучасна технологізація суспільства потребує і відповідних змін в освітньому процесі. У зв'язку з цим все гостріше постає проблема вдосконалення форм організації процесу навчання, підвищення його ефективності. Розв'язати означені проблеми покликані нові освітні технології.

У цьому контексті не є винятком і освіта дітей з особливими освітніми потребами. Педагоги і психологи все помітніше усвідомлюють необхідність створення та реалізації особистісного підходу до учня, що має сприяти цілеспрямованому і гармонійному розвитку його особистості. В.Синьов, А.Шевцов та ін. стверджують, що у рамках корекційної педагогіки необхідно впровадити такі новітні технології навчання та форми організації освітнього процесу, які б сприяли підвищенню його ефективності [59]. А це забезпечують технології, що лежать у площині особистісно орієнтованої

освіти, яка створює умови для розвитку і саморозвитку особистості учня з огляду на виявлені його індивідуальні особливості як суб'єкта пізнання і предметної діяльності. При цьому за кожним учнем визнається право вибору власного шляху розвитку через створення індивідуальних програм розвитку й альтернативних форм навчання [46]. А.М.Ільченко зазначила, що організація навчально-виховного процесу у спеціальній школі має здійснюватись на основі нових підходів, які б створили умови для повноцінного розвитку дитини [25]. Проте суттєвою відмінністю освіти дітей з особливими освітніми потребами від традиційної є її поєднання з корекційним компонентом, який теж має ґрунтуватися на нових підходах і бути технологічним.

Проблему використання новітніх технологій у навчанні вивчали у загальній педагогіці і психології багато вчених. Зокрема, питання необхідності реалізації особистісного підходу шляхом новітніх технологій неодноразово у своїх працях порушували І.С.Кон, С.І.Подмазін, В.О.Сухомлинський, Б.О.Федоришин та ін. [18; 46; 53; 63]. Сучасні вимоги до формування особистісного підходу через технології поступово визначились у дослідженнях таких відомих психологів, як К.О.Альбуханова-Славська, О.Г.Асмолов, В.В.Давидов, В.О.Моляко, Л.М.Проколієнко, В.В.Столін, Т.М.Титаренко та ін. [2; 3; 19; 26; 33; 66]. На часі дослідженням особистісно орієнтованої освіти засобами новітніх технологій займаються І.Д.Бех, І.М.Дичківська, С.І.Подмазін, В.В.Рибалка, Г.К.Селєвко, В.В.Сериков, І.С.Якиманська та ін. [15; 18; 19; 37; 40; 41; 42; 43; 45; 56; 67]. Проблему підготовки педагогів до використання педагогічних технологій вивчають Л.Ампілогова, В.С.Кукушин, В.Логвин, О.М.Пехота, А.С.Кіктенко, О.М.Любарська та ін. [2; 18; 19; 33; 37; 46; 49; 50].

Проблему застосування новітніх технологій у навчанні та корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в українській корекційній педагогіці досліджували В.І.Бондар, Н.С.Гаврилова, О.В.Гаяш, Т.О.Докучина, З.П.Ленів, С.П.Миронова, В.В.Тарасун, А.Г.Шевцов,

Д.І.Шульженко та ін. [5; 6; 17; 20; 23; 25; 32; 37; 41; 42; 43; 51; 59; 66].

Досліджуючи цю проблему у корекційній педагогіці, А.М.Ільченко визначила, що основними завданнями використання новітніх технологій у навчанні та корекційній роботі є: розвиток пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами; корекція та компенсація порушень психофізичного розвитку; збагачення індивідуального досвіду; формування навичок просторового та соціально-побутового орієнтування; становлення самосвідомості; допомога у здійсненні вибору життєвих пріоритетів [25]. С.П.Миронова зазначає «Важливо, щоб педагог, використовуючи педагогічні технології, обирав їх не для формального урізноманітнення навчального процесу, а з метою його оптимізації та удосконалення корекційно-розвиткової роботи» [39, стор. 121].

Беручи до уваги актуальність даної проблеми, її недостатню розробленість в науковій та методичній літературі із корекційної педагогіки та потребу шкільної практики в удосконаленні цієї роботи, темою дослідження обрано: «Використання нетрадиційних технологій у корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами».

Об'єкт дослідження – нетрадиційні технології корекційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження – шляхи впровадження нетрадиційних технологій корекційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Мета дослідження – визначити шляхи впровадження нетрадиційних технологій у корекційну роботу з дітьми з особливими освітніми потребами на основі вивчення педагогічного досвіду.

Завдання дослідження:

- 1) теоретичний аналіз проблеми нетрадиційних педагогічних та корекційних технологій;
- 2) дослідження корекційної спрямованості окремих нетрадиційних технологій;

3) визначення шляхів впровадження нетрадиційних технологій у корекційну роботу з дітьми з особливими освітніми потребами;

4) вивчення та опис досвіду роботи різних типів закладів щодо використання нетрадиційних технологій для корекції психофізичних порушень дітей з особливими освітніми потребами.

Методи дослідження – аналіз психолого-педагогічної літератури; аналіз документації, продуктів навчальної діяльності учнів; бесіда з учнями; спостереження; анкетування вчителів; узагальнення педагогічного досвіду; констатувальний експеримент; статистичні методи обробки результатів.

Наукова новизна: теорія та практика корекційної психопедагогіки доповнена відомостями про шляхи впровадження нетрадиційних технологій у корекційну роботу з дітьми з особливими освітніми потребами.

Практична значущість: матеріали дипломної роботи можуть використовуватись при вивченні корекційної психопедагогіки і методик; педагогами і психологами у корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в різних типах закладів.

Місце проведення дослідження – Одеська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат №7 I-II ступенів; «Перша Одеська Монтесорі Школа»; Монтесорі-Центр «Почемучки» м. Одеса; Навчально-реабілітаційний центр №34 для дітей з вадами фізичного та розумового розвитку м. Одеса; Одеська загальноосвітня школа №46 I-III ступенів з професійним навчанням Одеської міської ради Одеської області. У дослідженні взяли участь: 42 учні з інтелектуальними порушеннями, 10 учнів з типовим розвитком, 11 корекційних педагогів, 10 вчителів інклюзивної школи.

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дипломної роботи магістра апробовані на звітних конференціях студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2019 і 2020 роках; за результатами роботи опублікована стаття.

Дипломна робота виконана на замовлення Одеської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату №7 I-II ступенів.

ВИСНОВКИ

Вдосконалення форм організації навчально-виховного процесу та підвищення його ефективності постають однією з найважливіших проблем на сучасному етапі розвитку освіти. З цією метою вчені дійшли висновку необхідності запровадження інноваційних педагогічних технологій в навчальних закладах.

У закладах загальної середньої освіти запроваджуються різноманітні технології. Деякі з них (ігрові, проблемне, програмоване навчання тощо) гармонійно вплелись у навчально-виховний процес, проте зараз з метою вирішення проблеми вдосконалення класно-урочної системи, привертають до себе особливу увагу. Окремі технології виникли порівняно недавно і вважаються новітніми – вітагенне навчання, сугестивна, інформаційні, інтеграційні, інтерактивні технології тощо.

Оскільки одним із головних завдань Концепції «Нової української школи» є реалізація особистісно орієнтовного підходу в навчанні, тому запровадження технологій особистісно орієнтовного навчання набуває винятково важливого значення.

Актуальною є проблема використання окремих технологій в умовах роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Це підтверджується результатами запровадження в Україні таких корекційно значущих технологій, як методика Марії Монтесорі, розвивальне навчання, групова форма навчальної діяльності, «Створення ситуації успіху». Разом з тим, аналіз сучасного стану з використання сучасних педагогічних технологій у спеціальних школах дозволяє стверджувати, що вони реалізуються не в повному обсязі, переважно поелементно.

З метою впровадження особистісно орієнтованих технологій у школи слід проводити передусім методичну роботу (семінари, тренінги, вивчення спеціальної літератури, діалогова форма), у процесі якої педагогами будуть вивчатись види технологій, їх корекційна спрямованість, шляхи впровадження. Окрім того необхідною умовою є узгодженість у роботі

всього колективу спеціального закладу. Вагомим завданням реалізації цього процесу є розробка психологічних основ технологізації системи навчання.

Вивчення досвіду роботи спеціальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями, результати власного дослідження засвідчили, що використання корекційно спрямованих технологій в умовах спеціального закладу підвищує ефективність навчально-виховного процесу та його корекційну спрямованість, зокрема, сприяє формуванню продуктивного мислення, розвитку розумових операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення), критичності, активізації пізнавальної діяльності учнів, інтелектуальної самостійності, розвитку мовленнєвих, моторних навичок, емоційно-вольової сфери (формування адекватної самооцінки, впевненості у власних можливостях, цілепокладання в навчальній діяльності, активності, ініціативності, товарищескості та ін.).

Нетрадиційні технології мають використовуватися і в інклюзивних закладах, де можуть навчатися діти з особливими освітніми потребами. Передусім вони важливі на корекційно-розвиткових заняттях. А їх використання на уроках сприятиме залученню дітей з ООП до роботи з класом, реалізовуватиме індивідуальний підхід до них.

Перспективним напрямком дослідження цієї проблеми є практична реалізація різних новітніх технологій та перевірка їх корекційної ролі залежно від освітніх потреб дітей, ступеня їх інтелектуального розвитку, навчального предмету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми спеціальної психології та педагогіки: Збірник наукових праць. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2005 р. – 202 с.
2. Ампілогова Л. Інноваційна освітня діяльність – вимоги часу // Завуч. – 2003. – №11. – С.4-5.
3. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Е.А.Медведева, И.Ю.Левченко, Л.Н.Комиссарова, Т.А.Добровольская. - М.: Академия, 2001. — 248 с.
4. Архітектоніка особистісно зорієнтованого уроку // Директор школи. – 2005. – №6. – С.30-31.
5. Басюк Н.О. Використання комп'ютерних ігор на уроках математики в початкових класах спеціальної школи // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна: Вип.VIII / За ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2008. – С. 142 – 147.
6. Бондар В.І. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М.Монтессорі : навчальний посібник / В.І.Бондар, А.М.Ільченко. – Полтава: РВВ ПДАА, 2009. – 252 с.
7. Буган Ю.В. Аналіз уроку в системі особистісно зорієнтованого навчання // Завуч. – 2005. – №6. – С.17-19.
8. Васьков Ю. Особистісно зорієнтоване навчання – нова освітня парадигма // Відкритий урок. – 2004. – №4. – С.18-19.
9. Виговська О. Які ж шляхи до особистісно орієнтованої педагогіки? // Освіта. – 2003. – №3. – С.3.
10. Волинець А.Г. Сучасні педагогічні інновації і школа майбутнього // Рідна школа. – 1993. – №8. – С.30-33.
11. Волковська Т., Коляда Т., Овчаренко Л. Особистісно зорієнтоване навчання // Відкритий урок. – 2004. – №4. – С.4-5.

12. Волосюк М.А. Проблемне навчання як провідний метод розвиваючого навчання в умовах особистісно орієнтованої парадигми освіти // Управління школою. – 2005. – №16-18. – С.56-69.
13. Воронина Н. Интеграция традиционного и личностно ориентированного образования // Відкритий урок. – 2004. – №13-16. – С.104-107.
14. Глобчак В. Особливості впровадження особистісно орієнтованого навчання і виховання // Сільська школа України. – 2005. – №1 (109), січень. – С.20-21.
15. Годкевич Л. Інтерактивні технології // Завуч. – 2004. – №6. – С.9-10.
16. Гочкало Н. Особистісно зорієнтований підхід у творчій спадщині видатних педагогів // Рідна школа. – 2002. – №7. – С.61-64.
17. Дидактичні та соціальні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Науково-методичний збірник: Вип.2 / За ред. В.І.Бондаря, В.В.Засенка. – К.: Наук. світ, 2001. – 447 с.
18. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
19. Дичківська І.М. Основи педагогічної інноватики: Навчальний посібник. – Рівне: Зелент, 2001. – 222 с.
20. Докучина Т.О. Створення ситуації успіху в навчально-виховній роботі з розумово відсталими дітьми молодшого шкільного віку: Автореферат дис. ... канд. пед. наук. – К., 2014. – 18 с.
21. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика. – К.: Вища школа, 1985. – 325 с.
22. Житник Б.О. Дидактичні форми навчання в особистісно орієнтованій освіті // Управління школою. – 2005. – №12, квітень. – С.16-29.
23. Завражин С.А. Адаптация детей с ограниченными возможностями: Учеб. пособие для студ. пед учеб. Заведений / С.А.Завражин, Л.К.Фортова. – М.: Академический Проект: Трикста, 2005. – 400 с.

24. Зюкіна А. Психологічне забезпечення особистісно зорієнтованого навчання // Завуч. – 2005. – №6. – С.17-19.
25. Ільченко А.М. Нові технології навчання у спеціальній освіті // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна: Вип. VIII / За ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2008. – С. 184 – 188.
26. Кириченко І. Педагогічні технології, що використовують особистісний потенціал учня // Завуч. – 2001. – №25. – С.8.
27. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934>.
28. Корекційні програми [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://mon.gov.ua>
29. Крамаренко С.Г. Активні методи в системі особистісно орієнтованого навчання // Відкритий урок. – 2003. – №9-10. – С.40.
30. Кривоніс М.Л. Ейдетика як засіб підготовки дитини до школи / М.Л. Кривоніс, О.Л. Дроботій. – Х.: Вид-во «Ранок», 2012. – 176с.
31. Кучерявий О.Г. Принципи функціонування особистісно орієнтованих навчально-виховних технологій // Управління школою. – 2003. – №35 (47), грудень. – С.4-5.
32. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики: Учебное пособие. –Донецк: Лебідь, 2002. – 327 с.
33. Логвин В. Орієнтація на особистість: Впровадження технологій особистісно орієнтованої освіти в практику роботи школи // Директор школи. – 2003. – №16. – С.14-15.
34. Макрідіна Л.О. Використання сучасних технологій у педагогічній діяльності // Початкова школа. – 1995. – №7. – С.26-30.
35. Мартинець А.М. Нові педагогічні технології: інтерактивне навчання // Відкритий урок. – 2003. – №7-8. – С.28-32.

36. Матюгин И.Ю. Запоминание цифр / И.Ю.Матюгин. – М.: Эйдос, 1992. - 48 с.
37. Миронова С.П. Використання комп'ютера у корекційному навчанні дітей з вадами інтелекту / С.П.Миронова // Дефектологія. – 2003. – № 3. – С. 41-44.
38. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник / С.П.Миронова. – Кам'янець–Подільський: Кам'янець – Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. – 312 с.
39. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – 260 с.
40. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту. Монографія. - Кам'янець-Подільський: Абетка –НОВА, 2007. – 304 с.
41. Миронова С.П. Реалізація корекційних цілей у разі використання сучасних освітніх технологій у спеціальних школах / С.П.Миронова // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / кол. авт. – К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2008. – Вип. 53. – С. 70 – 73.
42. Мирский С.Л. Развивающее обучение – главное условие подготовки учащихся вспомогательной школы к труду // Дефектология. – 1999. –№1. – С.25-30.
43. Нізевич О.В. Удосконалення змісту програми з української мови для початкових класів допоміжної школи // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна: Вип.VI / За ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2006. – С. 187 – 190.
44. Нізевич О.В. Формування синтаксичних умінь у розумово відсталих молодших школярів у системі розвивального навчання

Д.Б.Ельконіна – В.В.Давидова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна: Вип. VII / За ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2007. – С. 218 – 221.

45. Обучение и воспитание детей во вспомогательной школе: Пособие для учителей и студентов дефектологических факультетов педагогических институтов / Под ред. В.В.Воронковой – М.: Школа-Пресс, 1994. – 416 с.

46. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / О.М.Пехота, А.С.Кіктенко, О.М.Любарська та ін.; За заг. ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.

47. Основи практичної психології / В.Панок, Т.Титаренко, Н.Чепелева та ін.: Підручник. - К.: Либідь, 1999. – 536 с.

48. Особистісно зорієнтоване навчання як система // Завуч. – 2005. – №6 (228), лютий. – С.15-19.

49. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: Навч. посіб. / О.М.Пехота, В.Д.Будак, А.М.Старєва та ін.; За ред. І.А.Зязюна, О.М.Пехоти. – К.: Вид-во А.С.К., 2003. – 240 с.

50. Педагогические технологии: Учебное пособие для студентов педагогических специальностей / Под общей ред. В.С.Кукушина. – Серия «Педагогическое образование». – Ростов-на-Дону: Март, 2002. – 320 с.

51. Поваляева М.А. Коррекционная педагогика . Взаимодействие специалистов / Под общей ред. М.А.Поваляевой. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. – 352 с.

52. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 249 с.

53. Подмазін С.І. Особистісно орієнтована освіта як особливий вид діяльності // Директор школи. – 2002. – №8. С.4-5.

54. Подмазін С. Психологія особистісно-зорієнтованого навчання // Завуч. – 2001. – №20-21. – С.25-29.

55. Психолого-педагогічні основи корекційної роботи в спеціальній школі. Хрестоматія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. С.П.Миронової. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2004. – 220 с.
56. Селевко Г.К. Личностный подход // Школьные технологии. – 1999. – №6. – С.108-135.
57. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник / В.М.Синьов. – Частина I. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2007. – 238 с.
58. Синьов В.М. Психологія розумово відсталого дитини: Підручник / В.М.Синьов, М.П.Матвєєва, О.П.Хохліна. – К.: Знання, 2008. – 359 с.
59. Синьов В., Шевцов А. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні // Дефектологія. – 2004. – №2. – С.6-11.
60. Сілков В., Сілкова Е. На шляху від колективних до особистісно орієнтованих технологій навчання // Початкова школа. – 2000. – №11. – С.26-28.
61. Слободчиков В. Психологические основы личностно ориентированного образовательного процесса // Відкритий урок. – 2004. – №4. – С. 26-30.
62. Сорока Г., Черновол-Ткаченко Р. Нові педагогічні технології // Директор школи. – 2001. – №41. – С.6.
63. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник / О.І.Пометун, Л.В.Пироженко. За ред. О.І.Пометун. – К.: А.С.К., 2003. – 192 с.
64. Тишин П.Г. Возможности программированного обучения в школе // Дефектология. – 1970. – №1. – С.46.
65. Фасоля А. На порозі особистісно зорієнтованого навчання // Українська мова і література в школі. – 2004. – №1. – С.16-19.

66. Формирование личности ребенка с особыми потребностями в условиях меняющегося мира: учеб.-метод. пособие: с приложением СД / С.Е.Гайдукевич, В.В.Радыгина, С.Н.Феклистова и др. – Минск, БГПУ, 2011. – 312 с. (1 электрон. опт. диск).

67. Хуторской А.В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному?: Пособие для учителя. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. – 383 с.

68. Ягупов В.В. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2003. – 560с.